

CHOMSKY'NİN ÜRETİCİ DİL BİLGİSİ KURAMI İLE KLASİK NAHİV İLMİNDE SELİKA (DİL YETİSİ)

Chomsky's Generative Grammar Theory and Seliqa (Linguistic Innate) in Classical Science of Arabic Grammar

Temmmâm HASSÂN

Prof. Dr. Kahire Üniversitesi, Mısır

Prof. Dr. Cairo University, Egypt

Çeviren / Translator:

Mehmet Emin GÜZEL

Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Aksaray, Türkiye

Res. Assist., Aksaray University Faculty of Islamic Education Department of Foundations of Islamic Sciences Department of Arabic Language and Rhetorics, Aksaray, Turkey

sehbender_1@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0001-6049-6616>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Çeviri / Translation

Geliş Tarihi / Received: 25.09.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 14.11.2019

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2019

” Atıf / Cite as: Hassân, Temmmâm. “Chomsky'nin Üretici Dil Bilgisi Kuramı ile Klasik Nahiv İlmünde Selika (Dil Yetisi)”. Trc. Mehmet Emin Güzel. *Mütefekkir* 6/12 (2019): 575-584. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.659199>.

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

🔍 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

CHOMSKY'NİN ÜRETİCİ DİL BİLGİSİ KURAMI İLE KLASİK NAHİV İLMİNDE SELİKA (DİL YETİSİ)*

Öz

Bir yönüyle dillerin kökeni tartışmalarıyla ilişkili olan dil selikası (yetisi), hem klasik dönem Müslüman dilbilimcilerin hem de modern dönem Batılı dilbilimcilerin gündemini meşgul etmiştir. Müslüman dilbilimcileri Arap dili özelinde, Batılı dilbilimciler ise genel olarak dilde bu olgunun ne ifade ettiği, edimsel bir beceri mi yoksa fitri bir yeti mi olduğu konusunda farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bu çalışmanın amacı, klasik dönem Arap dilbilim temsilcilerinden olan ve selikayı coğrafi ve sosyolojik bir olgu olarak gören Câhiz (ö. 255/869), standart kurallara sahip bir sistem olarak gören İbn Cinnî (ö. 392/1002) ile yapısal ve yüzeysel bir olgu olarak gören Cürçânî'nin (ö. 471/1078), modern dönem Batılı dilbilimci, Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi kuramını geliştiren ve bu kurama uygun farklı bir selika anlayışı ortaya koyan Noam Chomsky'nin dil selikası hakkındaki görüşlerini mukayeseli bir şekilde ortaya koymaktır. Çalışmanın sonunda da modern dönem Arap dilbilim temsilcilerinden ve çalışmanın yazarı olan Temmâm Hassân'ın dil selikası hakkındaki görüşleri yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Selika, Üretici Dilbilgisi, Nahiv, Modern Dilbilim, Dil Edimi.

Chomsky's Generative Grammar Theory and Seliqa (Linguistic Innate) in Classical Science of Arabic Grammar

Abstract

Seliqa (linguistic innate) associated with the debate on the origin of languages in one respect, has occupied the agenda of Islamic linguists of the classical period as well as Western linguists of the modern period. Islamic linguists in the Arabic language in particular, Western linguists in general, have put forward different views in the sense of what this phenomenon, whether it is an innate or an intellectual ability. The aim of this study is that Jâhiz (d. 255/869), one of the representatives of classical Arabic linguistics who sees *seliqa* as a geographical and sociological phenomenon, and Ibn Jinnî (d. 392/1002), who sees it as a system with standard rules, and Jurjânî (d. 471/1078), who saw it as a structuralist and superficial phenomenon, and Noam Chomsky, who developed the modern Generative Grammar theory and put forward a different understanding of *seliqa* in accordance with this language theory, is a Western linguist in the modern era, to express their views on language *seliqa* in a comparative way. In the last part of the study, it is mentioned the views of Temmam Hassan who is the one of the representatives of modern Arabic linguistics and the author of this study, about the language *seliqa*.

Keywords: Seliqa, Generative Grammar, Arabic Grammar, Modern Linguistics, Language Acquisition.

GİRİŞ

Dilbilim alanında yapılan araştırmaların uzun tarihi süreci bize gösteriyor ki; bu alanda çalışma yapanlar, sözün anlamından ziyade inşasıyla ilgilenmişlerdir. Arap kültüründe Belagât ilminin Nahiv ilminden sonra ortaya çıkması, aynı şekilde modern dönemde de anlambilimin biçimbilimden sonra

* Bu çalışma Temmâm Hassân'ın *Makalatün fî'l-luğati ve'l-edeb* adlı eserinin ikinci cildinde yer alan es-Selikatu beyne'n-nahvi'l-'arabiyyi ve'n-nahvi't-tevlidî başlıklı onuncu bölümünün çevirisidir. Temmâm Hassân, *Makalatün fî'l-luğati ve'l-edeb* (Kahire: 'Alemü'l-Kütüb, 2006), 210-217.

ortaya çıkması bu durumu desteklemektedir. Bu nedenle tarihi süreçte dilbilim araştırmacıları için konuşan özne, dinleyiciden daha fazla önem arz etmiştir. Bunun bir nedeni, bilimum konuşan sayısının anlayan/dinleyen sayısından fazla olmasıdır. Diğer nedeni de konuşma boyutundaki anlam göstergelerinin, işitme boyutundaki göstergelerden daha fazla olması olabilir.

1. KLASİK DÖNEM ARAP DİLCİLERİN SELİKA ANLAYIŞI

Câhiz, Abdulkahir el-Cürçânî, İbn Cinnî gibi dilcilerin perspektifiyle Arap dilbiliminin teşekkülü için atılan ilk adımlara baktığımızda, bunun ya İbn Cinnî'de olduğu gibi daha önceki dilcilerin ele almadığı teorik gramer konularının gündeme getirilmesi yahut Abdulkahir el-Cürçânî'de olduğu gibi doğru cümle kuruluşu ve sözdizim üzerinde veya Câhiz'da olduğu gibi konuşan bir Arap'tan rivayet üzerinde gerçekleştiğini görürüz. Dolayısıyla işin başlangıç noktası dinlemek değil konuşmaktır.

1.1. Câhiz'in Selika Anlayışı

Câhiz'in *el-Beyân ve't-tebyîn* adlı eserinde konuşmanın kusurları ile ilgili açıklamalarına¹ baktığımızda, onun metodunun uygulamalı dilbilim metoduna daha yakın olduğu, feshât ve belagât ile ilgili açıklamalarına² baktığımızdaysa edebi tenkid metoduna daha yakın olduğu görülmektedir. O, söz konusu eserinin ikinci ve üçüncü ciltlerinde daha fazla rivayet ve olaylara yer verir. Câhiz bu yönüyle, çölde Arap diline dair verileri kaydetmek için saha araştırmaları yapan bir gezgin izlenimini verir ki bu tür gezginler feshât ile selika arasındaki bağı güçlendirdikleri gibi fasih kabileler ile dilde hata yapan kabileleri de birbirinden ayırt etmişlerdir.

1.2. Abdulkahir el-Cürçânî'nin Selika Anlayışı

Abdulkahir el-Cürçânî ise -Delâilu'l-i'caz'ından net bir şekilde anlaşıldığı üzere- Câhiz'dan farklı olarak, daha çok işin teorik kısmı ile ilgilenmiştir. Nitekim dil edinimi ve kullanımı Câhiz'a göre çevresel bir etken olan feshât ile kişisel bir yetenek olan belagâta bağlıdır. Cürçânî'de ise ne çevre etkenine ne de kişisel yetiye bağlı olmayıp, farklı birtakım işlemlere bağlıdır. Ona göre dil kullanımı kişinin dili güzel kullanmasına katkı sağlayan birtakım zihinsel işlemlere dair bilince bağlıdır. Bu bağlamda o, Delâilu'l-i'caz adlı eserinde şöyle der:

Kelime, terkibe girmeden, yani diğer kelimelerle bir araya gelerek, haber, emir, nehiy ve taaccüb formlarına dönüşmeden; yalnızca cümledeki diğer sözcüklerle bir araya gelerek ifade edebileceği anlamlardan birisini ifade etmeden önce incelenmelidir.³

¹ Ebu Osman 'Amr b. Bahr el-Cahız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, 7. Baskı (Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 1418/1998), 1: 29-34.

² el-Cahız, *el-Beyân ve't-tebyîn* 1: 85, 90-99.

³ Abdulkahir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'caz*, thk. Muhammed Abduh, Şankitî, Reşit Rıza (Kahire: el-Menâr, 1331/1913), 35.

Ardından Cürcânî şu ifadelere yer verir:

İyice düşündüğünde şunu net bir şekilde anlarsın ki sözcükler, haml (yük-lemleme), sebebiyet vb. ilişkilerle birbirleriyle ilişkilendirilmeden önce cümlede sözdizimden bahsedilemez. Bu, akli başında herkesin bildiği bir şeydir. Hal böyle olunca bizim sözcükler arası haml, sebebiyet vb. yollarla kurulan bağın ne anlama geldiğini ve ne sonuçlar doğurduğunu irdelememiz gerekir. Bu konuyu irdelediğimizde cümlede yer alan sözcükler arası ilişkinin şu şekillerde kurulduğunu anlarız:

- a) İsimlerden birinin diğerine haber yapılması.
- b) İsimlerden ikincisinin birincisine sıfat, te'kîd veya temyiz yapılması.
- c) Olumlu bir cümlemin olumsuz, soru veya temenni cümlesine dönüştürülmesi amacıyla söz konusu cümlemin başına bu dönüşümü sağlayacak edatların getirilmesi.
- d) İki fiilden birinin diğerine şart yapılması amacıyla her iki fiilin şart edatından sonra getirilmesi.⁴

Cürcânî'nin bu sözlerinden net bir şekilde anlaşılıyor ki o, kişinin fasih bir çevrede yetişmesinden kaynaklı doğuştan gelen yeteneği esas alan Câhiz'in yönteminden farklı olarak -Câhiz'in kasdettiği anlamla fasih ve belîğ olmasa bile- kişinin düzgün Arapça cümleler kurabilmesine yarayan, sonradan edinilmiş beceriyi esas alan bir yöntem tercih etmiştir. Cürcânî gramere uygun bir cümlemin kuruluşu için söz dizim, yapı, tertib ve ta'lik olmak üzere dört aşamadan bahseder. Cürcânî'nin bu aşamalara dair açıklamalarını bir önceki pasajda vermiştik.

Cürcânî eserinin ilerleyen sayfalarında söylemini daha da ileriye taşıyarak şu ifadeleri kullanır:

Bil ki sözdizim, nahiv ilminin gerektirdiği şekilde cümleler kurman, nahiv ilminin ilkelerine uyman, nahvin belirlediği yöntemleri bilip onlardan sapmaman ve nahiv ilminin belirlediği sınırlara riayet ederek bu sınırların dışına çıkmamandan ibarettir. Çünkü biz, nâzımın (söz dizimde konuşan özne) nazımdaki gayesini ancak dilin tâbi olduğu ilkeler bağlamında inceleyerek anlayabiliriz.⁵

Bundan da anlaşılıyor ki hem Cürcânî hem de Câhiz'in ana konusu Arapça cümle olsa da Cürcânî, Câhiz'in çevreden kaynaklı fesahat faktörüne karşı nahiv ilmini yerleştirmiştir. Anlaşılan o ki: Cürcânî *nahv ilminin gerektirdiği şekille* ifadesiyle kelimelerin bağlamdan bağımsız sözlük anlamlarını değil kelimeler arası anlam ilişkisini kastetmektedir. Nitekim o bu meramını şu sözleriyle açıklıyor:

İnsanın bilmesi ve her daim hatırlaması gereken hususlardan birisi şudur: İnsan zihninin, gramatik anlamlarından soyutlanmış tek başına bir kelimeyi anlamıyla ilişkilendirmesi düşünülemez. Zira bir fiil herhangi bir isimle amel ilişkisi olmaksızın tasavvur edilemediği gibi bir isim de herhangi bir fiile fail,

⁴ el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 44.

⁵ el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 64.

mef'ul vb. şekilde ma'muliyet ilişkisi olmaksızın tasavvur edilemez.⁶

Cürcânî ilerleyen sayfalarda bunun gerekçesini şöyle izah eder:

Bunun nedeni belirttiğimiz gibi, sözdizim gramatik anlamların, hüküm ve vecihlerin dikkate alınması ve gramer kurallarına uymakla gerçekleşir. Gramatik anlamlar lafızlara ait anlamlar değilki bu anlamların lafza yönelik olduğu düşünülür.⁷

Daha sonra Cürcânî bu analizinin dinleyiciyi değil de konuşanı esas alan bir analiz olduğuna işaret eden şu ifadelerle yer verir:

Sözdizim kelimeler arasındaki gramatik anlamların dikkate alınmasından başka bir şey değildir. Sen (konuşan) öncelikle bu gramatik anlamları zihninde dizer, ardından bu dizime uygun şekilde lafızları dile dökersin. Kelimeler arası gramatik anlamların olmadığını varsaydığımızda net bir şekilde nazm veya tertipten söz edemeyiz.⁸

1.3. İbn Cinnî'nin Selika Anlayışı

İbn Cinnî ise geleneksel nahiv bloğunda yer alır. Bu yüzden onun konuya yaklaşımının Arap dilbilim düşüncesinin klasik nahiv yönünü en iyi şekilde yansıttığını düşünüyoruz. İbn Cinnî *el-Hasâis*'inde nahiv ilmini şu şekilde tanımlar:

Nahiv, Arap olmayanın feshatta Arapla aynı seviyeye gelebilmesi, fasih düzeyde Arapça cümleler kurabilmesi için Arap dilindeki i'râb, tesniye-cemi', tahkir, teksir, izafet, nisbet, terkîb vb. değişim ve yöntemlere riayet etmesidir.⁹

İbn Cinnî'nin nahiv usulüne dair ele aldığı konuları şu başlıklara ayırabiliriz: Dil felsefesi, semâ', kıyâs, illetler, hükümler, tecrîd, gramatik göstergeler, anlam aktarımı. Bu başlıklar arasında öncelikle dil felsefesi başlığını incelediğimizde onun, kelâm, kavîl, dil, nahiv, i'râb-binâ, dilin kökeni (dil uzlaşım sal mıdır, tevkifi midir?) vb. izaha muhtaç gördüğü bazı konu ve kavramlara yönelik tanım ve açıklamalarda bulunduğunu görmekteyiz. İbn Cinnî'nin dilde semâ' konusunu işleme yönteminde sözü fasih olan Araplar ile fasih olmayan Araplara aidiyeti şeklindeki ayrımı, onun yöntemi ile Câhiz'in yöntemi arasındaki yakınlığı göstermektedir. Nitekim İbn Cinnî hadîf ile bedevî Araplardan, rivayet ve ravilerden, sadece kendi lehçesiyle konuşan fasih Arap ile iki farklı lehçeden aktarımda bulunan fasih Arap'tan, lehçelerin iç içe girişinden, cumhur görüşüne aykırı rivayetlerden ve lehçe farklılıklarından -ki o bunların tamamını delil sayar- bahseder.

Bilindiği üzere kıyasın makîs (fer'), makîsün 'aleyh (asıl), illet ve hüküm olmak üzere dört rûknü bulunmaktadır. Makîs ve makîsün aleyh ile ilgili İbn Cinnî, Arap kelimine hamledilebilen her tür kelamın Arap kelamı kapsamına

⁶ el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 314.

⁷ el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 347.

⁸ el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 349.

⁹ Ebu'l-Feth Osman İbnu Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire: Darü'l-Kütübü'l-Mısıriye 1371/1952), 1: 34.

dâhil olduğunu söyler. Aynı şekilde bu başlık altında o, nazîr-'ademun-nazîr,¹⁰ zahire haml-anlama haml ve aslın fer'e hamli gibi konuları inceler. İllet başlığı altında İbn Cinnî, illetler arası te'aruz (dilsel bir hükümün birkaç farklı illetinin bulunması), mucib illet-mücevviz illet, illetin illeti, iki illete bağlı hükümler, illette dengesizlik ve istihfaf illetini inceler. Son olarak kıyasın rükünlerinden hüküm meselesini ele alan İbn Cinnî, bu başlık altında hükümler arası çakışma, yaygın kullanımlı kural dışılar, genel geçerlilik, şuzûz (kural dışılık), şiirsel zorunluluk, cerr-i civar (cer amili olmaksızın bir kelimenin komşusu olan bir önceki kelimenin cerresi ile mecrur olması), lafız aktarımı, bedel (harflerin birbiriyle yer değişimi), ta'vîz (kelimede düşen bir harfin yerine başka bir harfin getirilmesi), inâbe (harfin hareke veya hareketinin harf yerine geçmesi) ve eş anlamlılık konularını inceler. Daha sonra tecrîd (şâirin kendisini başka bir kişi yerine koyup ona hitap etmesi) konusuna yoğunlaşan İbn Cinnî, kalıp çözümlenmesi (Arapların hazfe tabi tuttukları bir kelimenin kalan kısmının standart Arap kalıplarına uygunluğunu gözetmeleri), hareketlerin kendi türlerinden harflere dönüşmesi, zorunlu hareketlerin yok sayılması, bitişik harflerin ayrık sayılması, kelime türetimi, kelimelerdeki fonetik dönüşümlerde sarf ilminin belirlediği aşamalara riayet etmek ve fiilin isimlendirilmesi gibi konuları inceler. Ardından gramatik göstergelere dikkati çeken İbn Cinnî, i'rabın takdiri, anlam açıklaması, istiğnâ (kelimelerin birbirlerinin anlamsal fonksiyonlarını üstlenmesi), hazif, ziyade, arizi durumlarda gramatik hiyerarşinin dışına çıkma, takdim-te'hîr ve cümle-i mu'tariza (ara cümle) konularını ele alır. En sonunda ise, anlamla direk bağlantısı olan, hakikat-mecâz, anlamın alışılmışın dışında bir lafızla ifadesi, fiilin yapısıyla eyleme; kipiyle zamana; içerdiği isnad anlamıyla da faile delalet etmesi gibi konuları inceler. Muhtemelen İbn Cinnî bu son konuları manevi göstergelerden saymaktadır.

2. KLASİK DÖNEM ARAP DİLCİLERİN GÖRÜŞLERİ HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Yukarda aktardığımız bilgilerden anlaşılıyor ki selika, sözün anlamına yönelik bilimlerin henüz teşekkül etmediği ilk dönemlerde sözün kuruluşuyla ilgili bir olgu olarak algılanmaktaydı. Ayrıca görüşlerine yer verdiğimiz üç dil bilimcinin selika olgusuna yaklaşımı belli bir ölçüde farklılık arz etmektedir. Nitekim Câhiz selikayı fasih Arap kabileler arasında yaşamının sonucu olarak ortaya çıkan bir olgu olarak görürken Cürçânî onu zorunlu gramer bilgisinden bağımsız fitri, zihinsel bir yetenek olarak görür. İbn Cinnî'ye göre

¹⁰ İbn Cinnî'ni bu başlık altında sözcüklerdeki fonetik değişim ve formların bağlı olduğu hususu inceler şöyle ki: Arap dilinde bir sözcüğün formu için genel geçer bir ilke varsa bu sözcüğün bir benzerinin olmasına ihtiyaç duyulmaz. Eğer bir sözcüğün girdiği formun genel geçer bir ilkesi yoksa bu durumda bu sözcüğün mutlaka bir naziri/benzerinin bulunması gerekir. Bk. İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1: 197. (Çevirenin notu)

ise selika, dilcilerin belirledikleri sema', kıyâs, illet, hüküm, karine ve uygulama gibi nahvi ilkelere bağlı gelişen edinimsel bir çabadan ibarettir.

Araplar eskiden fasih dili, nahiv veya sarf bilgisinden bağımsız, pratik yapma ve sürekli kullanma yoluyla öğrenirlerdi. İşte bu dil edinimine selika denilirdi. Araplardaki selika bozulmaya başlayıp, Arap olmayan Müslüman bireylerin Arapça öğrenme arzuları artınca bu taleplere cevap verebilecek nitelikte bir dil eğitimi kaçınılmaz oldu. Başta Kur'ân okuyuşunda olmak üzere dilde ortaya çıkan lahn (bozulma), Kur'ân okuyuşunu düzenleyecek birtakım ilkelerin belirlenmesini zorunlu kıldı. Böylece nahiv ilmi ortaya çıktı. Câhiz'n dil selikası ile ilgili görüşü nahiv kurallarına bağlı olmasa da Cürçânî'ninki, nahvi ilişkilere riayet etmeye bağlıdır. İbn Cinnî ise bu konudaki görüşünü lafzi ve kıyasi birtakım değişimlerin üzerine inşa eder. Anlaşıldığı üzere, söz konusu dilbilimcilerin dil selikası kavramına yaklaşımları birbirinden farklıdır:

Dil selikası;

- Câhiz'a göre coğrafi ve sosyolojik bir olgudur.
- Cürçânî'ye göre yüzeysel ve yapısaldır.
- İbn Cinnî'ye göre standartları olan bir sistemdir.

3. NOAM CHOMSKY'NİN SELİKA ANLAYIŞI

Aspects of the Theory of Syntax (Sözdizim Teorisinin Farklı Yönleri) adlı kitabının¹¹ *Metodolojik Girişler* başlıklı ilk bölümünde *Üretici Dilbilgisi Formları* adıyla bir alt başlık açan ve bu başlık altında dil yetisine (competence) dair bazı teorilere yer veren Chomsky'de ise dil selikası bambaşka bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun konuyla ilgili temel görüşleri şu şekildedir:

1- Chomsky'inin konuyla ilgili görüşlerinde iki kavram öne çıkar: Bir tanesi soyut ve zihinsel bir kavram olan *yeti*, diğeri bu yetiden beslenen ve bu yetinin yansıması olan *edim* kavramıdır.

2- Hem konuşan hem de dinleyenin özel dil yeteneğini betimleyen Chomsky, bu yeteneğin sonsuz sayıda cümleler üretebilecek kapasitede olduğunu savunur.

3- Her dilin kendine özgü bir grameri olduğuna göre fonetik, semantik, sentaktik vb. dil bileşenlerine dair ilkeler gibi bütün dillere uygulanabilen evrensel bir dil grameri de mutlaka vardır.

4- Her dil, üretme yetisine (creative aspect) sahiptir. Evrensel gramerin işlevi, bu yetiyi geliştirmek ve evrenselliğinden ötürü özel dil gramerinde ortaya çıkamayan derin yapıları ortaya çıkarmaktır.

¹¹ Noam Chomsky, *Aspects Of The Theory Of Syntax* (Massachusetts: The MIT Press Massachusetts Institute Of Technology Cambridge 1965)

5- Belirli bir dile özgü dil grameri, evrensel gramerden bağımsız olarak dil yetisini (competence) ortaya çıkaramaz.

6- İster evrensel olsun ister belli bir dile özgü olsun gramer eğitiminin klasik metodla eğitimindeki başarısızlığının nedeni, kelimelerdeki dizim gibi fikirlerde de doğal bir dizim olduğu yaygın kanaatine istinaden, klasik yöntemin cümle kurmada veya cümleyi açıklamada belli bazı kalıpları esas almasıdır. Böylece cümle üretim ilkeleri gramer ekseninden çıkıp fikir dizim eksenine kaymıştır. Bunun bir tek istisnası, mecâz, hazif, 'aks vb. belagat konusuna giren kullanımlardır.

7- Üretici dil kuramının önerdiği gramer, herhangi bir dile özgü olmayıp, bütün beşeri dilleri kapsayan, kurallardan oluşan, cümle için açık ve net sınırlara sahip formlar belirleyen bir sistemdir. Dolayısıyla bu sistem, وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا “ve Âdem’e bütün isimleri öğretti” (Bakara 2/31) ayetine de uygundur. Nitekim bu ayette belli bir dil türüne özgü olmaksızın genel anlamda dil yetisinin Hz. Adem’in yaratılışında kodlandığı vurgulanmaktadır.

4. TEMMAM HASSAN'IN SELİKA ANLAYIŞI

Şu andan itibaren dilcilerin selika kavramına yaklaşımlarını bir yana bırakıp bu kavramı, kültürel bağlamı da dikkate alarak ve belli bir dille (Arapça) ilişkisini kurarak anlamaya çalışalım. Geçen yüz yılın ikinci yarısında basıma sunduğum *Menâhicü'l-bahs fi'l-luğâ* (Dil Araştırmalarında Yöntem) isimli kitabımda literal ve tam bir bağlamsal anlamdan yoksun kelimelerden oluşan absürt bir pasaja yer vermiştim. Pasaj şu şekildeydi:

”حنكف المستعص بسقاحته في الكمظ فَعُنَّدَ التران تعنيذا خسيلا فلما اصطفق التران وتحكف حكره المستعص بحشله فانحكر سحيلا سحيلا حتى خرب 12“

Bu metnin tam bir bağlamsal anlam ile literal anlamdan yoksun olması, işlevsel anlamının olmadığını göstermez. Zira bu saçma metnin -aşağıda belirteceğimiz işlevleri haiz olduğundan- i'rabı mümkündür:

Fonetik kurallar, edat ve bağlaçların anlamları, zamirlerin anlamları, kiplerin morfolojik manaları, morfolojik kurallar, bağlam bileşenleri arasındaki ilişkiler, gramatik işlev göstergeleri... Bunları değerli okuyucu için kısaca açıklamamız gerekir:

a) İ'rab

حنكف mazi fiil, المستعص fail, بسقاحته câr, mecrur ve muzafun ileyh. Câr ve mecrur حنكف fiiline müte'allik...

b) Fonetik Kurallar

- حنكف kelimesinde yer alan ن harfinin mahrecinin, kendisinden sonra gelen ك harfinin mahrecine uyum sağlaması için değişmesi.

¹² Temmam Hassan, *Menâhicü'l-bahs fi'l-luğâ* (Kahire: Mektebetu Anglo el-Mısıriyye, 1990), 193.

- مستفعل kipinden ismi fail olan مُسْتَعِصٌ kelimesinde ص harfinin idğam kuralları gereği şeddelenmesi şöyle ki: Kelimenin aslı مُسْتَعِصٌ idi. Birinci ص harfinin hareketi kendisinden önceki harfe aktarıldıktan sonra kelime مُسْتَعِصٌ oldu. Böylece birinci ص harfinin ikincisine idğâmı kaçınılmaz oldu.

- سحاقته kelimesi mecrur olduğundan kendisine bitişen ه zamirinin de esrelenmesi. Zira eğer kelime mecrur değil de merfu olsaydı kendisine bitişen ه zamiri de ötrelenirdi...

c) Zamirler

Söz konusu pasajda açık lafızlarla ve bilinen işlevsel anlamlarıyla edatlar yer aldığı gibi zamirler de yer almaktadır.

d) Morfolojik Kipler

- Pasajda yer alan تعيندا mastarını incelediğimizde ıstikak kurallarına uygun bir şekilde عند fiiliyle asli üç kök harfte birleştiğini görürüz. Bu mastarın ardından sıfat olarak حسبلا kelimesinin gelmesi, bu kelimenin işlevsel olarak tür belirttiğini gösterir.

- استفعل vezninde olan اصطقف fiilini incelediğimizde, kural gereği kendisinden sonra gelen ve tefhim (tok sesli) harflerinden biri olan ط harfiyle uyum sağlaması için س harfinin ص harfine dönüştüğünü görüyoruz.

- الحكر fiilini incelediğimizde, bu kelimedede mutavaat (dönüşlülük) nun'unun (ن) yer aldığını dolayısıyla bu fiilin kendisinden önce geçen حكره fiilinin dönüşlülüğünü ifade ettiğini anlarız...

e) Bağlamsal İlişkiler

Söz konusu absürt metinde yer alan kelimeler açıkça görüldüğü gibi, bilindik Arap kelime kiplerine uygun bir şekildedirler. Örneğin حنكف kelimesi Arap mazi fiil kipi özelliklerini taşımakta, ismi fail kipinde olan المستعص kelimesi de bu fiilin faili konumunda ve fiil fail arası ilişki, bu ilişkiyi bağlamsal işlevini ortaya çıkaracak göstergelerin varlığını zorunlu kılmaktadır. Bilindiği üzere bağlamdaki işlevsel anlamların açık olması, dilin en büyük işlevi olan bildirişimin (ifade) yegâne aracıdır.

Bana göre selikanın unsurları bunlardan ibarettir. Herhangi bir dili öğrenmeye çalışan birisinin bağlam oluşturmada bigâne kalamayacağı bu unsurları bilinçaltında depolaması ve sözü işittiği esnada bunları kullanması gerekir. Buradan hareketle kanaatimce selika, şu şekilde tanımlanır:

Selika, işlevsel anlamların, bu anlamlar arası ilişkilerin ve anlam göstergelerinin bilinçaltında depolanmasıdır. Salika bilinç dışında kalır ve selikaya sahip kişi onu kavrayamaz, ancak selikaya aykırı davrandığında farkına varır.

KAYNAKÇA

- Câhiz, Ebu Osman 'Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-tebyîn*. Thk. Abdusselam Muhammed Harun. 4 Cilt. 7. Baskı. Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1418/1998.
- Chomsky, Noam. *Aspects of the Theory of Syntax*. Massachuttes: The MIT Press Massachuttes Institute of Technology Cambridge, 1965.
- Cürcânî, Abdulkahir b. Abdurrahman b. Muhammed. *Delâilü'l-i'câz*. Thk. Muhammed Abduh - Şankitî - Reşit Rıza. Kahire: el-Menâr, 1331/1913.
- Hassân, Temmâm. *Makâlâtün fî'l-luğati ve'l-edeb*. 2 Cilt. Kahire: 'Alemü'l-Kütüb, 1427/2006.
- Hassân, Temmâm. *Menâhicü'l-bahs fî'l-luğa*. Kahire: Mektebetu Anglo el-Mısriyye, 1411/1990.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. Thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt . Kahire: Darü'l-Kütübî'l-Mısriye, 1371/1952.